

# Szépirodalom

Monostori Imre

## A cserbenhagyott szépirodalom

**Ha mi, könyvtárosok, magunk elsorvasztjuk, megszüntetjük vagy csak engedjük elsorvadni az irodalom piros betűs és – főként – hétköznapi ünnepeit, nagy a veszélye annak, hogy a könyvtárak környékén is állandósnulni fog a magyar irodalom benuhátrálási állapota.**

A magyar irodalmi életben kétségkívül jelentős változások következtek be 1989–90 óta, ám azt hiszem, hogy a művek megszületésének és főként minőségének a szempontjából ennek a dátumnak aligha van jelentősége. Kiderült ugyanis egyfelől, hogy nincsenek (nem voltak) korábban „fiókban maradt” igazán fontos, értékes kéziratok; másfelől pedig azóta sem született a magyar irodalomban korszakot reprezentáló „nagy mű”. Hiszen jól tudjuk: irodalmi érték (egyáltalán bármely érték) és társadalmi közeg, rendszer nincs közvetlen összefüggésben egymással. (Az is közhely, hogy bizonyos rálátás, rendszerező visszapillantás, hosszú, érlelő folyamat nélkül aligha születethetik nagy mű.)

Az a drasztikus értékátrendező folyamat, amely már a Kádár-korszak utolsó éveiben elkezdődött, a rendszerváltozással robbanásszerűen felgyorsult. Méghozzá legalább két fő törésvonal mentén (a kettő persze sokszor egybeesik). Az egyik a kegyetlen küzdelem az anyagi javak (hogy ily régimódián fogalmazzak) megszerzéséért, a másik az ilyen-olyan súlyú politikai hatalom megszerzésének a lehetősége, illetve ennek folytonos kísérlete. (Ez itt nem a politizáló író szerepére és sorsára gondolok – ez tökéletesen magánügy, ennek a kérdésnek a boncolgatása éppen olyan meddő és érdektelen dolog, mint a „nagy mű” születését sürgetni.)

Milliók lódultak meg – és nemcsak gondolatban – a szerzés diktálta cselekvéskényszer szerint, ám ugyancsak nagyszámú, anyagi szempontból végtelenül kiszolgáltatott széles réteg torpant is meg: akik nem képesek részt venni a pénz utáni hajszában, azonban az ő gondolkodásukban is az anyagi javak értékelődtek föl rohamosan; csak persze a hiányból fakadó sóvársággal, elégedetlenséggel és félelemmel.

Nincsen abban semmi különös tehát, ha döbbenetes módon beszűkült azoknak a köre, akik manapság rendszeresen olvasnak szépirodalmat. Hiszen – az értékek hierarchiájában – éppen azért, mivel a korábbiakhoz képest óriási mértékben fűlerősödött a kihívás – a kézzelfogható (az azonnal használható, a hétköznapi jelentőségű, a mindennapi praktikus) javak kerültek az élre; a szellemi, ezen belül az esztétikai szférába tartozók viszont mélységesen leértékelődtek. Ezen persze lehet szomorkodni, de józan ésszel ezt az állapotot kell valóságosnak, úgy is mondhatnám: normálisnak tekinteni. (Az abnormális ugyanis az volna, ha a rendszerváltozás ezeregy következménye furcsa – fordított – hatásaként éppenséggel megnőtt volna a közérdeklődés az irodalom, pláne a kortárs irodalom iránt.)

S itt kell szót ejtenünk, mégpedig két nézőpontból is, a másik markánsan kirajzolódó „törésvonal”-ról, a politikai faktorról. Az egyik nézőpont a rend-

szervátozás előtti évtizedekre érvényes, vagyis arra az időszakra, amikor az élő magyar irodalom iránti, mesterségesen felfokozódó, túlonúl is nagy érdeklődés egyik fő motivációja a tömeges várakozás volt: hátha kimondatik vagy kihámozható lesz az irodalomban, az irodalomból olyan politikai „üzenet”, gesztus vagy bátorítás a fennálló rezsimmel és ideológiával szemben, ami a politika nyelvén – legalábbis nyilvánosan – nem fogalmazható meg. (A hatvanas évek nagy felütása a magyar irodalomban és a filmművészetben is – sok-sok áttételen keresztül persze – éppen az 1956 utáni úgymond konzolidáció feszült várakozásának és öntisztulási vágyának próbált megfelelni.) 1989 után viszont a politikai tartalmak már számos egyéb módon és sokkal látványosabban artikulálódhattak; az irodalom (és a film is) egy csapásra megszűnt potenciális „ellenzéki” üzenethordozó lenni, ennél fogva érdekessége, fontossága a mindennapi gondolkodásban látványosan megkopott; élesen fogalmazva: az olvasók tömegei szemében érdektelenné vált.

Gyakorló könyvtárosként magam is pontosan érzékelttem, illetve érzékelem ezt a nagy törést, a jelenkori irodalom súlyos presztízsveszteségét. A hatvanas és a hetvenes években valóban tömegek voltak kíváncsiak egy-egy neves író könyvtári szereplésére, a velük való találkozásra. (Manapság viszont már az Írószövetség által fizetett író-olvasó találkozók megrendezése is kétségesé vált: vajon lesz-e egyáltalán érdeklődő?) Persze, annak idején ezeken nagyon sok álolvasó is részt vett, akik nem ismerték az ott megjelent író műveit, és nem is az volt a céljuk, hogy megismerjék, hanem az, hogy faggathassák, „provokálhassák”, elszólásra bírják őt. Magyarán: hogy megerősítést kapjanak a lélek mélyén lappangó, saját „ellenzéki-ségükhöz”. Egy másik példa az érdeklődés elvesztésre. Jól emlékszünk még az 1986-os írószövetségi kongresszus fantasztikus politikai feszültségeire, s ezzel szemben az 1992-es hasonló összejövetel szomorú érdektelenségére. Vagy: *Lengyel Balázs*, az írószövetség kritikai szakosztályának egykori elnöke azzal invitál egy írószövetségi tanácskozásra, hogy „az Írószövetség kritikai szakosztályát jó volna újból létrehozni [...]”. Érdekes! Én mint szakosztályi tag nem is tudtam, hogy a szakosztály valamikor felbomlott, megszűnt.

Mindezekkel a példákkal azt akarom érzékeltetni, hogy az élő magyar irodalom iránti érdeklődés drasztikus megcsappanása mellett az *irodalmi élet* is szomorúan elszürkült, érdektelenné vált.

A már említett politikai törésvonal más(od)ik aspektusa a jelen való történelem: azaz mindennapi harcoskáink (akárcsak lélekben is) a politikai fogantatású mutatószámok mindent előtűzve áradatával szemben. Hiába áltatjuk magunkat a „lebegő”, a független (?) értelmiségi „szerepvállalás”, illetve helytállás lehetőségeivel; tudomásul kell vennünk, hogy ez most nem lehetséges. Mert vagy beállunk ebbe vagy amamba a kórusba, vagy pedig harcolunk valamennyi ellen, de semmiképpen nem lehetünk „függetlenek”, s pláne nem „lebegők”. Éppen a politikai-ideológiai pluralizmust jelentő szabadság tényéből, de egyszersmind túlbujánzásából is következik, hogy számos szakmai kérdésben is politikai-ideológiai felhangú, töltésű vélemények, döntések (stb.), végeredmények születnek.

S itt érkezünk el a jelen való kritikai életünk legfélelmezből szindrómájához: a magyar értelmiség végzetessé válható kettészakadásának problémájához.

A korábbi évtizedek – érthető okból és módon – csak jegelték a népi-urbánus egymásnak feszülést; a közös ellenfél összeroppanásával viszont a két tábor – persze teljesen érthető hatalmi-politikai indíttatás következményeképpen – újra egymásnak esett. (S ennek a szembenállásnak – mindkét részről – természetesen megvan a politikai, ideológiai, filozófiai, sőt esztétikai szférát, szférákat is érintő

kötelező következményei.) S ha például kritikusként állást foglal valaki egyik vagy másik mű mellett vagy ellen, vállalnia kell annak kockázatát (is), hogy előbb vagy utóbb ilyen vagy amolyan szócsonék fogják tartani, s ennek bizony meglehetnek az ilyen vagy amolyan – de mindenképpen töprengésre készítő – következményei. A dolog persze fordított logika szerint is működik: kétségkívül léteznek kritikai ízlés-és értékbeli „terror”-akciók és „terror”-folyamatok is, melyeknek a hátterében újra csak az újjáalakult, -szervezett érdekartikulációk fedezhetők fel. Mindeközben a divatos, a „posztmodern”-nek mondott jelenkori magyar szépirodalom zárttá, önmagában és önmagáért valóvá vált; sikk lett a minél szűkebb körű esztétizálgatás, filozofálgatás és a hagyományosnak mondott líra- és prózatörekvések mesterséges és erőszakos háttérbe szorítása, lekicsinylő, sőt kigúnyoló érvénytelenítése.

E valóságos és műföldregések ismeretében különösen ne bántsuk az olvasókat, de ne féltsük önmagunkat se. Az, hogy a dolgok lassanként talán a helyükre tevődnek, inkább tisztázó erejű folyamat kell hogy legyen, semmint „népművelő” múltunk és mivoltunk romjain való kesergésünk örökös forrása. Valami – sejthetően – visszavonhatatlanul elmúlt (a nyugati polgári demokráciák soha nem is ismerték az „olvasó nép” szép, de naiv utópiáját, az irodalomban megfogalmazódó politikai igazságok iránti, a korábbi évtizedekben hipertrofikusan felduzzadt érdeklődést); s ennek másfelől – állampolgárként – még örülni is lehet. (Annak persze már sokkal kevésbé, hogy – mint láttuk – nemcsak politikai és esztétikai okok miatt esett hatalmasat a szépirodalom iránti érdeklődés, hanem az életmód-változás, a pénz utáni hajsza, a video- és a tévé-szemrágógumizás, járványvá válása és persze a magas könyvárak miatt is. Különösen fájó egyébként a 14 éven aluli korosztály olvasási kedvének drasztikus csökkenése.)

S mit tehet – mégiscsak – a könyvtáros? Úgy vélem: ugyanazt, amit eddig. Féltre kell tennie amiatti esetleges szégyenétől való félelmét, hogy – például – egy ünnepi könyvheti író-olvasó találkozóra csak nyolcan-tizen, jobb esetben tizenöt-húszan jönnek el. Tudniillik ebben a – várható – tényben (erről próbálom meggyőzni pályás és sorstársaimat) a világon semmi szégyellnivaló nincs, sem az olvasó, sem az író, de még a könyvtáros részéről sem. Ha mi, könyvtárosok sem csináljuk, ha mi sem szervezkedünk, propagálunk (tapintatosan és a szakmánk iránti méltósággal persze), akkor ugyan kik fogják megtenni? Ha mi, könyvtárosok, magunk elsorvasztjuk, megszüntetjük vagy csak engedjük elsorvadni az irodalom piros betűs és – főként – hétköznapi ünnepeit, nagy a veszélye annak, hogy a könyvtárak környékén is állandósulni fog a magyar irodalom benuátsági állapota. Nem tartom lekicsinylő jelzőnek a legújabb kori író-olvasó találkozók „családiás” minősítését. Sőt!

Talán éppen ezekben a családiás keretekben fognak újjászerveződni a kapcsolatok a jó könyv, az olvasható és értékes mű, az azt létrehozó író és az irodalom mint műalkotást közelítő és értékelő olvasó ember között. A hangsúly – s ez elsősorban az íróembereknek szól – most az értékes, a fontos, netán a „nagy” művek jelenlétére, illetőleg valamikori megjelenésének a várására tevődik át. A megmaradt művelt olvasói réteg alighanem egyre inkább csak a minőségi, az igaz, a róla is szóló, a morálisan is tiszta, a mindenkori ízlésdiktatúrával s a neoasszociatív divatmajmolással is dacolni merő olvasnivalót fogja honorálni. (A középszerű és a gyenge könyvek és a különböző köntösben megjelenő „posztmodern” máris eladhatatlanok – és nem elsősorban a bolti árak miatt.)

Remélhetőleg még inkább így lesz ez a jövőben is, és akkor a valódi értékek talán kivívhatják az önértékükből fakadó megbecsülést a kétségkívül alaposan megcsappant, ámde értő olvasóközönségük körében.